

הרב משה גרינהוט

סייגים בהפעלת סדר הקדימה שבמשנה

מבוא

במשנה (הוריות פ"ג מ"ז-ח) שנינו:

האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבדה והאשה קודמת לאיש לכסות ולהוציאה מבית השבי בזמן ששניהם עומדים לקלקלה האיש קודם לאשה. כהן קודם ללוי לוי לישראל ישראל לממזר וממזר לנתין ונתין לגר וגר לעבד משוחרר אימתי בזמן שכולן שוין אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ.

העדפות נוספות מצינו בגמרא¹ ובאחרונים² עדיפויות אלו תקפות לנושאים המפורשים במשנה: השבת אבדה, פדיון שבויים וצדקה. לגבי המונח 'להחיות' שבמשנה נחלקו אם הוא כולל גם הצלת נפשות גמורה או שבהצלת נפשות גמורה אין סדר עדיפות זה נהג. הדעה הרווחת בראשונים ובאחרונים³ היא שגם בהצלת נפשות תקף סדר עדיפות זה. אולם גם מי שסבור שבמקרה של סכנת חיים סדר העדיפויות שבמשנה לא תקף, הדיון להלן נוגע לטיפול רפואי שאיננו הצלה מסכנת חיים. פוסקים בדור האחרון⁴ ציינו את

1. הוריות יג ע"א.
2. רבי יעקב עמדתו, מגדל עוז, אבן בוחן פינה א.
3. תוס', נזיר מז ע"ב ד"ה והתניא; ב"י, יו"ד סי' רנא; רמ"א, יו"ד סי' רנב סעי' ה; ש"ך, יו"ד סי' רנא ס"ק יא; ט"ז, יו"ד סי' רנב ס"ק ו; וכן משמע בביאור הגר"א, יו"ד סי' רנב ס"ק יג. וראה גם שאילת יעבץ, ח"א סי' סח; חזו"א, יו"ד סי' סט ס"ק ב; שו"ת מנחת שלמה, ח"ב סי' פו. לדעה אחרת, הסבורה שסדר העדיפויות לא נאמר בפיקוח נפש גמור, ראה שו"ת ציץ אליעזר, ח"ח סי' א.
4. ר"מ פיינשטיין, אגרות משה, חו"מ ח"ב סי' עד אות א. רש"ז אויערבך, מנחת שלמה, ח"ב סי' פו אות א. עוד על כך ראה אצל הרב פרופ' אברהם שטיינברג, 'קדימויות בטיפול רפואי - הבטים הלכתיים', תורה שבעל פה' מג, עמ' קיט והע' 71. הנ"ל, 'קדימויות בטיפול בחולי קורונה במצב של מחסור חמור', אסיא קיט-קכ (כרך ל ג-ד) אייר תשפ"א עמ' 17; ד"ר יעקב שפירא, פרשת השבוע 502, המחלקה למשפט עברי במשרד המשפטים; הרב יהושע וייסינגר, 'תיעודף חולים קשים- הארות, הערות והבטים הלכתיים', אסיא קיט-קכ (כרך ל ג-ד) אייר תשפ"א עמ' 51-60. דיונים אלו נעשו במבט צופה עתיד בעת מגפת הקורונה, וב"ה לא הגיעו לכלל מעשה. כמו כן, חטיפת יהודים בידי מחבלי עזה ימ"ש בשמיני עצרת תשפ"ד וביצוע עסקת שבויים בכסלו תשפ"ד - ישיב ה' מהרה את כל שבויי ישראל בשלום ובכבוד לחיק משפחותיהם - העלו את שאלת קדימת אישה מהדין בהוריות יג ע"א שאישה קודמת לאיש להצלה מהשבי, כך נעשה בפועל בעסקת השבויים בה שוחררו נשים וילדים. לאמור כאן הקדמת אישה להצלה מהשבי אינה עולה מהדין בגלל הזכות השווה של כלל השבויים. בניגוד לדברי הרב יהודה זולדן, קדימויות בשחרור נשים וילדים משבי, תחומין מד, עמ' 99-107, שכלל רואה את דין המשנה כתקף גם בממון ציבור. בהערה 4 למאמרו הביא את הדעות ש'קשה לנהוג ע"פ סדר הקדימה בזמננו', ונקט שלגבי פדיון שבויים העדפת נשים מקובלת גם כיום. עמדה זו סבירה אם נראה את אי הפעלת סדר הקדימה כ'אוונס' שממילא כשדעת הקהל מסכימה לדין המשנה האונס לא קיים

הקושי שבהפעלת סדר זה במציאות ימינו בה הנורמה היא שוויונית. נראה שגם מעיקר הדין, סדר זה איננו תקף בכל מקרה, ויש לו מספר סייגים, כדלהלן.

א. שותפות

רש"ז אויערבך ור"מ פיינשטיין סברו שסדר העדיפויות תקף עקרונית לגבי טיפול בבתי חולים ציבוריים.⁵ אולם נראה שאין הדבר כן, מפני שלדעת רבי עקיבא⁶ אדם צריך להקדים הצלת עצמו על הצלת חברו, משום 'חייך קודמים', ואם כן אי אפשר לומר שסדר העדיפויות בבתי חולים ציבוריים יוטל על הרופא או על הנהלת בית החולים, ועל פי הסדר הרגיל בהצלת נפשות. שכן משאבי ההצלה והציוד הרפואי הם של הציבור,⁷ והסדר צריך להיקבע בהתאם לציבור ולא בהתאם לחובתו של הרופא או הנהלת בית החולים.⁸ היות שבממון הציבור שותף גם כל אחד מהזקוקים להצלה, הרי שהוא אינו מחויב להקדמת אדם אחר, מפני שכבעל הממון הוא אינו כפוף לסדר הרגיל בהצלת נפשות.⁹ אולם לא די בכך שהאדם עצמו אינו מחויב, שכן עדיין יש לדון כיצד מוטל על הציבור להשתמש במשאבים המשותפים שלו לצורך הצלה. שותפות של הציבור מצינו הן בנוגע לצרכים משותפים¹⁰ הן בנוגע לערכים משותפים.¹¹ הצלת נפשות הינה גם צורך כללי של הציבור, שכל אחד מפרטיו עשוי להזדקק להצלת נפשות. וגם ערך שהציבור עשוי לבחור לתמוך בו. מנקודת המבט הערכית בפשטות חוזר סדר העדיפויות למקומו, שכן סדר זה קובע את

ויש להפעיל את דין המשנה. למעשה, עסקת השבויים כללה רק נשים בגלל התעקשות האויב, וממילא לא הייתה תלויה בהחלטת ישראל.

5. במקורות שלעיל הערה 4.

6. בבא מציעא סב ע"א.

7. ממון הציבור אינו מוגדר בהלכה כשותפות רגילה אלא כשותפות ייחודית שדינה קרוב להקדש, זאת בשל המאפיינים הייחודיים של שותפות זו אשר אינה ניתנת לפירוק ומוכתבת מזהות משותפת. ההבחנה בין ציבור לשותפים עולה מהלכות שונות, לדוגמה: מנחה אינה קרבה בשותפות וקרבה בציבור, מנחות קד ע"ב, ראה על ההבחנה בשו"ת משפט כהן, ס' קכד. לענייננו אין הבדל בכך, שכן בכל מקרה ככל שכל אחד מהציבור זכאי להצלה חיי קודמים לחיי המוקדם בסדר העדיפות. אולם, לדעת תלמידי החזון איש בשו"ת מנחת יצחק, ח"ט ס' קיא-קייב שממון מדינה נחשב הפקר, לפחות בארץ ישראל, חוזר הנידון למקומו בממון ציבורי.

8. נקודה זו מעלה קושי על דברי האגרות משה (לעיל הערה 4) גם בלי הדין שבהמשך. שכן תשובתו נכתבה לרופא בארצות הברית, בה בית החולים והציוד הרפואי שייך לגויים, שסדר העדיפויות שבמשנה אינו מחייב אותם. למרות זאת דן האגרות משה את סדר העדיפויות לפי חובתו הפרטית של הרופא. ייתכן שדברי האגרות משה אמורים רק בבית חולים יהודי, שבו גם חובת הציבור לפעול לפי סדר העדיפויות שבמשנה.

9. סברה זו הועלתה אצל הרב וייסינגר, לעיל הערה 4, עמ' 51-53, ובאופן פחות חד משמעי אצל הרב יונתן ארנברג, 'קדימות בטיפול רפואי', הלכות מדינה במשבר הקורונה עמ' 186-188. הרב ארנברג כותב עמדה זו כפרשנות לדברי רש"ז אויערבך שאין להפעיל את סדר העדיפויות למעשה. אולם המעיין בדברי רש"ז יראה שלא זו כוונתו.

10. בבא בתרא ז ע"ב: 'כופים אותו [את בן העיר] לבנות לעיר חומה דלתיים ובריח' לצורכי הגנה, ובגמרא שם נאמר שמי שאינו זקוק לשמירה פטור מהשתתפות בבניית החומה.

11. תוספתא בבא מציעא פי"א הכ"ג: 'כופין בני העיר זה את זה לבנות להן בית הכנסת ולקנות להן ספר תורה ונביאים', וראה רמב"ם, הל' תלמוד תורה פ"ב ה"א: 'מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, וכל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחרימין את אנשי העיר עד שמושיבין מלמדי תינוקות'.

המדרג הערכי שבהצלת הנפשות. אולם מנקודת המבט של הצורך המשותף אין סדר העדיפות תקף. נראה שהיות שהצורך שבשותפות מהווה חלק משמעותי בשותפות, הרי שאין לחייב את השותף להשקיע את כספי השותפות לפי הסדר שבמשנה שמשקף את השותפות הערכית, בשעה שמנקודת המבט של הצורך יש לפעול בדרך אחרת, כיוון שחלק הצורך בשותפות לכאורה בסיסי יותר.¹² נותר עדיין להגדיר איזה סדר מכתובה השותפות מכוח הצורך המשותף? מאפיין עקרוני של השותפות הוא השוויון. שכן כוח כל השותפים שווה בממון המשותף. בנוסף לכך מצינו בהלכה שקביעת מטרת השותפות קובעת את אופי השימוש והניצול שלה,¹³ ובכלל זה העדפת עמדה של שותף שמימוש זכויותיו עולה בקנה אחד עם מטרת השותפות על פני עמדת שותף שמימוש זכויותיו נוגד את מטרת השותפות. הגדרת השותפות הכללית של הציבור עשויה להיות משימה מורכבת, ואכן ניסיונות לקבוע לאילו מטרות יש לייעד את המשאבים המשותפים על פי התורה מעלים¹⁴ שלציבור גמישות רבה בבחירת המטרות אותם יממש במשותף. אולם הגדרת שותפות בתחום מסוים קלה יותר. שכן ברור ששותפות הציבור בציד רפואי מטרתה לרפא ולא לייצר אמצעי לחימה. לכן, הדעת נותנת שהשותפות באמצעי טיפול ספציפי המציל חיים, מטרתה הצלת חיים.¹⁵ ומשכך כדי לקבוע את הסדר בהצלת נפשות יש לקבוע מה מציל חיים יותר. מסתבר שזהו טיפול רפואי למי שיש לו סיכויים רבים שחיו יינצלו באמצעות הטיפול.¹⁶ כך במכלול השותפות יינצלו 'יותר חיים'. לכן, סדר העדיפות בטיפול מציל חיים ממשאבים ציבוריים יהיה:

(א) מי שנזקק לטיפול קודם. עדיפות זו מבטאת את זכותם השווה של כל השותפים ליהנות מהמשאב המשותף.

(ב) במקרה שבו נזקקו שניים לטיפול באותו זמן, יוקדם בעל סיכויי ההצלה הטובים יותר. קדימות זו מבטאת את מטרת השותפות להציל חיים.

סדר זה תקף גם לגבי טיפול רפואי שאינו מציל חיים אלא משפר את איכות החיים, גם בזה יוקדם הנזקק יותר, ואם יש שניים שנזקקים לטיפול באותו זמן יוקדם זה שסיכויי הצלחת הטיפול בו גבוהים יותר.

ב. הגברת הסכנה

סדר העדיפות שבמשנה עוסק במקרה שבו יש להציל שני אנשים הנמצאים כבר בסכנה.

12. עיקרון זה מתעצם במציאות שבה הערכים הנורמטיביים בכלל החברה אינם נענים לסדר העדיפות כלל, ומבחינתם ערך השוויון מכריע אותם.

13. בבא מציעא קה ע"א, שלא ניתן לכפות חלוקה בממון של עסקה בתוך הזמן מפני שהממון נועד להשקעה ורווח.

14. ראה אצל: הרב שבתי רפפורט, 'קדימויות בהקצאת משאבים ציבוריים לרפואה', ספר אסיא ז' תשנ"ד, עמ' 94-106; דוד מאיר, 'קדימויות בהקצאת משאבים רפואיים לרפואה - הערות למאמר ר"ש רפפורט', ספר אסיא ז' תשנ"ד, עמ' 108-109.

15. מקרה מורכב יותר יהיה של טיפול שהינו גם טיפול מציל חיים וגם טיפול שמשפר את איכות החיים, כגון חדר ניתוח שמשמש לניתוחי אסתטיקה ולניתוחים מצילי חיים. אולם גם במקרה כזה, החלק בשותפות שיוקצב לטיפולים מצילי חיים יוגדר כשותפות להצלת חיים שדינה כמבואר בפנים.

16. ראה עוד על כך במאמרים שצוינו לעיל הערה 4.

מה הדין במקרה שבו יש לקבוע את מי להציל עוד בטרם אירעה הסכנה? לדוגמה, בתכנות¹⁷ רכב אוטונומי יש להתייחס למצבים עתידיים של סכנה אליהם עלול הרכב להיקלע, ולקבוע כיצד ינהג הרכב במקרה כזה. כשלפנינו מקרה בו בלא התערבות ייהרגו שני אנשים, וניתן לסטות ולהרוג רק אחד מהם, ברור שיש לתכנת את הרכב כך שייצמצם את הפגיעה. ככל ששני האנשים שווים בהצלת נפשות על התכנות להיות אקראי. אולם לכאורה יש לנהוג בהתאם לסדר העדיפות בהצלת נפשות, ולקבוע, לדוגמה, שבמקרה שבו בלא התערבות ייהרגו גבר ואישה, ובהתערבות ניתן להימנע מהריגת אחד מהם, יש להימנע מהריגת האישה ולהעדיף את הריגת האישה. נראה שאין הדבר כך. שכן המשנה שקבעה את הסדר לא העצימה את הסכנה לאישה, שהרי הסכנה קיימת בלי קשר לקביעת הסדר, והסדר רק הגדיר את מי חובת המציל להקדים. לעומת זאת, תכנות רכב אוטונומי לפי הסדר ההלכתי להצלה, מעצים את הסכנה לאישה, שכן הרכב העולה לכביש מסכן מעתה את האישה יותר משהוא מסכן את הגבר. נראה שזו סיבה טובה מדוע אין להפעיל את סדר העדיפות להצלה, שכן בתכנות מוקדם סדר זה אינו נוגע להצלה אלא לסכנה! לא מצינו שהאישה קודמת לאיש לסכנה אלא רק שהאיש קודם לאישה להצלה. ראייה לכך יש להביא מיציאה למלחמה, שבה ישנם תפקידים מסוכנים יותר ופחות. ולא מצינו הלכה שתקבע שיש להקדים ליציאה למלחמה בתפקיד מסוכן יותר את המאוחר בסדר הצלת נפשות,¹⁸ גם כשלעניין התועלת בשדה הקרב שניהם שווים. נראה שזוהי הסיבה לכך, הסדר במשנה קובע את העדיפות במצוות הצלת נפשות מפני סכנה קיימת, ולא את העדיפות בהגברת סיכון לאדם אחד על פני חברו. ייתכן שיש להבחנה זו השלכה רחבה יותר, כגון בפינוי פצועים בצבא. לפי האמור בסעיף הקודם בפינוי פצועים בצבא אין ללכת לפי הסדר שבמשנה, מפני שמשאבי הפינוי שייכים לכלל הציבור, ומכלל זה גם לפצוע המאוחר בסדר העדיפות. אולם גם אם לא נקבל סברה זו, או במקרה שבו הפינוי יבוצע שלא מכוח המשאבים הציבוריים, כגון בצבא פרטי שמשותפו שכירי חרב, נראה שאין להפעיל את הסדר שבמשנה. ככל שהגורם המציל הינו גם הגורם שיצר את הסכנה. שכן, בשונה מסכנה שאירעה באופן בלתי תלוי עם ההצלה שבאה בעקבותיה, ככל שהסכנה אירעה מתוך פעולה צבאית, הגורם שיוצר את הסכנה הוא גם הגורם שאחראי על ההצלה. נמצא שהמדיניות שלפיה הוא מפעיל את הצלת החיילים מגדירה את מידת הסכנה שאליה מובלים החיילים מלכתחילה, וממילא יש לקבוע שצמצום ההכנסה לסכנה של המאוחרים בסדר העדיפות מחייב מראש שלא להפעיל את הסדר שבמשנה, כדי להימנע מליצור סכנה עודפת למאוחרים בסדר.¹⁹

17. התייחסתי לכך בקצרה במאמרי: 'בעיית הקרוניית ברכב אוטונומי', תחומין מג, עמ' 430-431.

18. במידה מסוימת מצינו אף להיפך. בקידושין עו ע"ב מבואר שהקפידו לגייס לצבא דוד דווקא מיוחסים כדי שתהיה זכות אבותם מסייעתם.

19. ניתן להסתייג מהבנה זו בשני היבטים: א) ניתן לנתק בין המדיניות שבמקרה של סכנה לבין הסכנה שמלכתחילה, ולקבוע שלמרות שאותו גורם יצר את שניהם, בכל זאת אין ביניהם קשר, והמדיניות של ההצלה מתחדשת למעשה רק לאחר שהסכנה מתרחשת. ב) ניתן לקבוע שלמרות שמלכתחילה אין הצבא יכול להכניס את חייליו לסכנה שבה יאוחרו בסדר העדיפות, בכל זאת כאשר הסכנה מתרחשת בפועל, משתנה המדיניות למדיניות ההצלה הרגילה שבה המאוחרים בסדר מאוחרים להצלה. על שתי הנקודות נראה להשיב באותה דרך: ככל שבאמת הצבא נכון לסכן את חייליו גם בלי לקחת אחריות על הצלתם במקרה של סכנה, אכן אפשר לנתק בין הדברים. אולם ככל שמדיניות ההצלה משמשת

ג. אדם פרטי ומדיניות ארגונית

כיוון נוסף שיש לשקול בנוגע לסדר העדיפות בהצלת נפשות, הוא קביעת מדיניות ארגונית. שכן כאמור לעיל המשנה עסקה במקרה אקראי שבו אדם נקלע לשאלה את מי להציל. אולם ככל שההצלה מתאפשרת רק בצורה מאורגנת ולא בצורה ספונטנית, הרי שהסדר נוגע למדיניות ארגונית קבועה, ויש לדון שבנוגע למדיניות ארגונית קבועה, גם כאשר אין שיקול של שותפות, ישתנה הדיון, ולא יהיה סדר מסוים שבו יקדם אדם אחד לחברו.²⁰ שתי סיבות אפשריות לכך:

א) הפגיעה במאוחר בסדר גדולה יותר - בשונה מהצלה ספונטנית שבה הסדר משמעותי רק במקרה זה ולא למקרים אחרים, מדיניות קבועה עשויה להשאיר את המאוחר בסדר חסר סיכויי הצלה לגמרי, שכן תמיד יקדמו לו אחרים. ונמצא שהסדר מונע במוחלט אופנים מסוימים של הצלה.

ב) היותו של מישהו מאוחר בסדר העדיפות מהווה דבר פסול בהצלה מאורגנת - עצם ההחלטה על עדיפות של חיי אחד על חברו דנה למוות את המאוחר בסדר. שיפוט כזה הוא בעייתי מוסרית בגדר 'מאי חזית'. מה שמצדיק אותו זו ההיקלעות המקרית של המציל לאותו אירוע וההכרח שלו להחליט. לעומת זאת, בשביל ארגון האחראי על תחום ההצלה דחיית המאוחר בסדר מהווה שיפוט שלו למוות.

אדגים טענה זו: הצורך בהשתלת איברים גבוה משמעותית מההיצע. היות שהשתלת איברים אינה מתבצעת בצורה ספונטנית ומיידית אלא באמצעות מערכת המכילה את המידע המדויק על הזקוקים להשתלה, ובמקביל את המידע המדויק על האיברים הזמינים להשתלה (מתורמים חיים או מתים), כמעט שלא תיתכן הצלה ספונטנית ומקרית אלא רק הצלה מאורגנת ומודעת.²¹ במצב כזה המאוחרים בסדר הקדימה יוותרו תמיד מאחור ולא יוכלו לזכות להשתלה להם זקוקים. כמו כן, משמעה של דחייה קבועה כזו רחב הרבה יותר מהעדפה מקרית, שכן דחייה זו חוזרת שוב ושוב, וממילא יש לפסול אותה. לא מצאתי מקורות מפורשים לסברה זו,²² אולם זו הרחבה הגיונית להבחנה

הצדקה להכנסת החייל לכלל סכנה, בשל המחויבות להצלתו במקרה שהסכנה תתרחש, הרי שמדובר בעניין אחד. משכך פני הדברים, אין לשנות את המדיניות בעת בוא הסכנה, למרות שאז מתחדשת הסיבה להקדים את המוקדם בסדר, שכן זו הסכנה שהצבא מחויב למנוע אותה בדרך ההצלה שנגזרה מלכתחילה.

20. תרעומת מוסרית על סדר העדיפות בנסיבות ארגוניות הביע שמואל שילה במאמרו 'דחיית נפש מפני נפש; מקרי גבול על פי ההלכה', מולד סדרה חדשה, כרך ח (לא) חוברת 39-40 תש"ם, עמ' 205-212. שילה התייחס למערכת הצבאית, ותמך ביישום פקודת מטכ"ל ולא בסדר שבמשנה מתוך תרעומת על 'עיסוק לא רגיש בשאלה כאובה' ובנימוק של 'מנהג עוקר הלכה'. לעיל ניתנו שני נימוקים ביחס למערכת הצבאית, על פיהם ההלכה עצמה תימנע מקביעת הסדר שבמשנה בהתייחס למערכת הצבאית. נוסף להם גם הנימוק הנוכחי, שמרחיב את הטענה המוסרית לכל מערכת ארגונית, מנימוקים הלכתיים. טענה זו מרחיבה יותר מטענתו של שילה, מפני שהיא פונה לקובעי הנהלים ומגדירה מהו הנוהל הראוי, ולא רק מקבלת בדיעבד את המנהג שנקבע המתעלם מההלכה.

21. לכאורה, ניתן היה לקשור בין המשאבים שהציבור מעמיד לצורך הטיפול (רופאים, אחיות ומכשור רפואי) ולקבוע שמחמתם החלוקה צריכה להיות שוויונית. אולם היות שמשאב זה איננו לוקה בחסר, הרי שיש לקבוע את הדיון על פי המשאב שנמצא בחסר ולא על פי המשאב שאיננו חסר.

22. הרב ארנברג (לעיל הערה 9, עמ' 188-190) מבחין הבחנה דומה, בין חובת היחיד לחובת הציבור, אולם נימוקו שונה: לדעתו חובת היחיד להציל נובעת מחמלה כלפי הנצרך וממילא ניתן לשלב בה שיקולים

הידועה בדיני פיקוח נפש, בין פיקוח נפש אקראי לבין מדיניות ארגונית לגבי פיקוח נפש, שהעובדה שהיא מתייחסת לרבים וחוזרת על עצמה פעם אחר פעם מרחיבה לגביה את מידת החשש שיש לחוש לו. הבחנה זו נאמרה בדרך כלל כנימוק להתחשב בתרחישים בעלי סבירות נמוכה.²³ במקרים אלו זו הבחנה 'כמותית'. אולם לעיתים נאמרה גם כהבחנה 'איכותית', לפיה נוהל שיוביל לסיכון חיים, גם במקרה רחוק, הינו נוהל פגום ערכית. בדומה לכך, ניתן לטעון שגם כאן תקפה הבחנה איכותית זו שיש להימנע מנוהל שיוביל לסיכון חיים מוגבר של המאוחר בסדר העדיפות.

נוספים לעומת חובת הציבור שנובעת רק מהחשיבות של חיי הנמצא בסכנה.
 23. בהגדרה המקובלת של 'פיקוח נפש ציבורי', שיסודה בדברי התלמוד והגאונים, והורחבה בדור האחרון ע"י חכמים שונים. ראה: שו"ת תשובות והנהגות, ח"ד סי' פב; הרב ישראל רוזן, 'פיקוח נפש ציבורי בשבת', שנה בשנה תשמ"א, עמ' 221-232.